

Diyarbakır İli Hayvansal Üretime Dayalı Gıda Sanayisinin Durumu

Muzaffer DENLİ¹, Ramazan DEMİREL¹, Abdullah SESSİZ²

ÖZET: Bu çalışma Diyarbakır ili hayvansal gıda (et, süt ve yumurta) işleme tesislerinin mevcut durumu, ham madde temini, üretim, kalite, teknik altyapı, kapasite kullanım durumu ve pazarlama koşulları ile kamu otoritesinden beklentileri ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Bu araştırma kapsamında, Diyarbakır 'da bulunan toplam 16 gıda ürünleri imalat ve işleme tesisi ziyaret edilerek, işletme sahipleri veya sorumlu yöneticileri ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplam 34 sorudan oluşan anket soruları işletmelerdeki yetkililere yöneltilmiş ve elde edilen veriler kayıt altına alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmada; Diyarbakır'da hayvansal gıdalarla ilgili tesislerden 8'inin süt ve süt ürünleri işleme, 7'sinin yumurta paketleme tesisi ve birinin et ve et ürünleri işleme tesisi olduğu saptanmıştır. Bu mevcut tesislerde toplam 115 kişinin istihdam edildiği belirlenmiştir. Tesislerin kapasite kullanım oranları (KKO) yoğurta %16.6, ayran %49.1, peynirde %11.7, tereyağında %25 ve yumurta paketlemede %46.1 seviyesinde oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Haksız rekabet sorununun işletmelerin %85.7'si için en önemli sorun olduğu, %14.3'ü için ise bunun ikinci sırada önem arz ettiği saptanmıştır. Sonuç olarak, Diyarbakır'da hayvansal ürün işleyen tesislerin düşük kapasiteyle çalıştıkları ve firmalar arası haksız rekabetin, bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, gıda sanayisi, hayvansal ürünler, istihdam, kapasite kullanım oranı

The Situation of Food Industry Based on Animal Production in Diyarbakır Province

ABSTRACT: The aim of this survey was to determine the current status of the animal products processing (meat, milk and eggs) industry: raw material supply, production, quality, technical infrastructure, capacity utilization situation, marketing conditions and expectations from the public authority. A total of 16 animal food products manufacturing company were visited and the study was carried out with firm owners or responsible staffs by face to face interviews. The questionnaire consisting of 34 questions directed to the related personels and the answers were recorded. We obtained that there were 16 animal food products processing firms in Diyarbakir province, 8 of them were dealing with milk and milk products processing and 7 of them were dealing with egg packaging and one of them was with meat and meat products processing. Our results showed that technical facilities were found adequate, enterprise owners have enough production capacity but, their plant utilization is quite low for yoghurt, ayran, white cheese, butter and egg packaging as %16.6, %49.1, %11.7, %25 and %46.1, respectively. The unfair competition was the most important business problem for the firms as 85.7% and this subject was the second important problem for the firms as 14.3%. As a result, animal products processing companies in Diyarbakır have operate with low capacity utilization rates and the main reason of this is determined as unfair competition between companies.

Keywords: Animal originated products, capacity utilization rate, Diyarbakır, food industry

¹ Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, DİYARBAKIR, Türkiye

² Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Makinaları ve Teknolojileri Bölümü, DİYARBAKIR, Türkiye
Sorumlu yazar/Corresponding Author: Ramazan DEMİREL, rademirel@hotmail.com

GİRİŞ

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre, Diyarbakır ili 2014 yılı itibarıyla yaklaşık olarak 1 milyon 607 bin kişilik nüfusa sahiptir. Nüfus yoğunluğu büyüklük olarak 107 değeriyle, Türkiye ortalaması olan 100 değerinden yüksektir. Ortalama işsizlik oranı ülkemiz için %9.7 iken, Diyarbakır %18.7 işsizlik oranıyla en düşük değere sahip olan iller içinde, sondan 5. sırada yer almakta ve 25 yaşın altındaki genç nüfus oranı %56 olarak hayli yüksektir (Anonim, 2015). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yıllar itibarıyla hayvan sayısının azalmasına karşın, birim başına üretim ve dolayısıyla karlılık artmaktadır. Gerek istihdam ve gerekse ham madde açısından tarıma dayalı sanayinin bölgede gelişme potansiyeli yüksektir (Genç, 2003; Fisunoğlu, 2012).

Günümüzde gıda en hızlı ilerleme ve gelişme gösteren endüstriyel sektörlerden birisidir. Gıda sektörü çok çeşitlilik göstermekle birlikte temel olarak bitkisel ve hayvansal kaynaklıdır. Et, süt, yumurta ve bunların ürünlerinin üretiminden tüketimine kadar geçen sürede yapılarının korunması ayrı bir önem arz etmektedir. Günümüzde hayvancılığa dayalı sanayinin en fazla yoğunlaştığı alanlar, bu ürünlerin daha sağlıklı ve güvenilir bir şekilde tüketiciye ulaştırılması üzerinedir. Hayvancılığa dayalı önemli bir sanayi kolu olan yumurta, et, süt ve ürünlerinin üretimi insanların sağlıklı bir şekilde beslenmesi açısından önemlidir. Güvenilir ve kaliteli gıda üretimi bakımından da bilinçli üretici ve tüketici kitlesine önemli roller düşmektedir.

Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas Besi Organize Sanayi Bölgesi alanında Türkiye'deki ilk uygulama olup, toplam 103 parselde 82 adet besi işletmesi kurulmuş ve bunların yarısına yakını faal durumdadır. Bu projenin tamamen hayata geçmesiyle birlikte 800 kişiye istihdam sağlanması beklenmektedir. Bölgede, hayvancılık işletmelerinin yanı sıra sosyal ve idari tesisler, giriş kontrol ve dezenfeksiyon ünitesi, hayvan kliniği, park alanı, acil kesim ünitesi, yem üretimi amacı ile kurulacak tesis alanının yapılması da planlanmıştır (Deniz, 2010; STB, 2010).

Bu araştırma, Diyarbakır ilindeki hayvansal gıdalarla (et, süt ve yumurta) ilgili firmaların çiğ süt ve yumurta temini, süt işleme, yumurta paketleme, istihdam, kalite, teknik kapasite ve pazarlamada karşılaşılan sorunlar ile kamu otoritesinden beklentilerini ortaya koymak ve çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın anket kısmı 2014 yılı Kasım ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Diyarbakır merkez ilçeler dahil olmak üzere toplam 16 işletme (8'i süt ve süt ürünleri işleme, 7'si yumurta paketleme tesisi ve bir tanesi et ve et ürünleri işleme tesisi) ziyaret edilerek, işletme sahipleri veya sorumlu yöneticileriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde daha önceden hazırlanan ve işletmelerin yapısal durumu ile üretim kapasiteleri ve özellikleri, kapasite kullanım oranları (KKO), hammadde temin durum ve yerleri, pazarlama koşulları ile karşılaştıkları temel sorunları tespit etmek ve bölgenin gıda ihtiyacını karşılayıp karşılayamadığını belirlemek amacıyla 34 sorudan oluşan bir anket formu düzenlenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin istatistiki incelenmesi SPSS 15.0 (2006) paket programı frekans analizi ile yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Diyarbakır İli Gıda Ürünleri İmalatı ve İşleme Tesislerinin Genel Durumu

Gerçekleştirilen araştırma sonucunda, Diyarbakır ilinde hayvansal gıdaların üretimini ve işlemlerini yapan tesis sayısının 2014 yılı Kasım ayı itibarıyla 16 adet olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmelerin 8'inin süt ve süt ürünleri işleme, 7'sinin yumurta paketleme tesisi ve birinin et ve et ürünleri işleme tesisi olduğu belirlenmiştir. Mevcut tesislerin büyük çoğunluğunun (12 adet) Diyarbakır merkez ilçeleri; Yenişehir (6 işletme), Bağlar (5) ve Kayapınar'da (1), geriye kalan 4 işletmenin de Silvan (2 adet), Bismil (1) ve Ergani ilçelerinde (1) bulunduğu belirlenmiştir.

Gıda Ürünleri İmalatı ve İşleme Tesislerinin İstihdam Durumu

Faal durumdaki gıda imalatı ve işleme tesislerinde çalışanların sayısı ve meslek gruplarına göre dağılımı Çizelge 1'de verilmiştir. Toplam 16 tesiste; 16 yönetici, 4 Gıda Mühendisi, 6 Tekniker veya Teknisyen ile 89 işçi olmak üzere toplam 115 kişinin istihdam edildiği belirlenmiştir. Araştırmada 1 adet süt ve süt ürünleri işleme tesisinin altyapısının tamamlanmasına rağmen gerekli üretim izni alamadığı için faal olmadığı tespit edilmiştir.

Çizelge 1. Diyarbakır'daki gıda ürünleri imalatı ve işleme tesisleri ile istihdam durumu

İşletme No	Üretimde Çalışan Personel Sayısı				Toplam	Faaliyet Türü
	Müdür	Gıda Mühendisi	Tekniker -Teknisyen	İşçi		
1	1	1	1	9	12	Süt İşleme
2	1	1	1	8	11	Süt İşleme
3	1	-	1	17	19	Süt İşleme
4	2	1	1	16	20	Süt İşleme
5	1	-	1	4	6	Süt İşleme
6	1	-	-	5	6	Süt İşleme
7	-	-	-	-	-	Süt İşleme
8	1	1	1	10	13	Süt İşleme
9	-	-	-	2	2	Et İşleme
10	1	-	-	4	5	Yumurta
11	3	-	-	3	6	Yumurta
12	-	-	-	2	2	Yumurta
13	1	-	-	1	2	Yumurta
14	1	-	-	4	5	Yumurta
15	1	-	-	2	3	Yumurta
16	1	-	-	2	3	Yumurta
Toplam	16	4	6	89	115	

Süt ve Süt Ürünleri İmalatı ve İşleme Tesislerinin Kapasiteleri ile Üretim Durumu

Diyarbakır'da bulunan toplam 8 adet süt ve süt ürünleri işleme tesislerinde yoğurt, ayran, peynir, tereyağı ve dondurma üretildiği belirlenmiştir. Mevcut tesislerin günlük 185 ton yoğurt, 40.5 ton ayran, 52 ton peynir, 4.15 ton tereyağı ve 10 ton dondurma kurulu üretim kapasitesine sahip olmasına rağmen, tesislerin kapasite kullanım oranlarının (KKO) çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Üretim yapan tesislerin KKO'larının yoğurt, ayran, peynir ve tereyağı için sırasıyla %16.6, 49.1, 11.7 ve 25.0 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Bunların yanı sıra Silvan ilçesinde bulunan 1 adet süt ve süt ürünleri işleme tesisi üretim izni alamadığı için diğer ilçelerde bulunan 2 tesisin ise yeterli hammadde temin edemediği için üretim yapmadığı saptanmıştır. Üretim yapan bu tesislerden 4'ünün yıl boyunca, 2 tesisin ise mevsimsel üretim yaptığı belirlenmiştir (Çizelge 2).

Süt - Süt Ürünleri İmalatı ve İşleme Tesislerinin Hammadde Temin Yerleri

Yapılan araştırma sonucunda 2 adet süt - süt ürünleri imalatı ve işleme tesisinin, işledikleri sütü kendi üretim çiftliklerinden temin ettiği, faal durumdaki diğer 5 işletmenin ise başta Diyarbakır merkez ilçeler Sur, Bağlar, Yenişehir olmak üzere; Çınar, Silvan, Ergani, Eğil ve Bismil'den temin ettikleri belirlenmiştir.

Süt - Süt Ürünleri İmalatı ve İşleme Tesislerinin Pazarlama Bölgeleri

Yapılan incelemelerde, faal durumdaki mevcut tesislerden bir tanesinin ürünlerini ihraç ettiği, diğer tesislerin ise ürünlerini Diyarbakır merkez ve ilçelerine ilave olarak, komşu illere (Elazığ, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak) sattıkları belirlenmiştir. İşletmelerin, ürünlerini çoğunlukla kendileri veya bayiler aracılığıyla pazara sundukları belirlenmiştir. Sadece bir işletme ürünlerini toptan sattığını ifade etmiştir.

Çizelge 2. Süt ve süt ürünleri işleyen tesislerinin kurulu Kapasiteleri ve KKO*

Ürünler	İşletmeler								Toplam	
	1	2	3	4	5	6	7**	8		
Yoğurt	Kurulu Kapasite (ton/gün)	30	40	25	30	30	-	30	-	185
	Üretim Miktarı (ton/gün)	5	-	5	5	4	-	-	-	19
	KKO (%)	16.6	-	20.0	16.6	13.3	-	-	-	16.6
Ayran	Kurulu Kapasite (ton/gün)	18	6	3	4.5	5.0	-	4	-	40.5
	Üretim Miktarı (ton/gün)	-	-	3	1.5	0.7	-	-	-	5.2
	KKO (%)	-	-	100	33.3	14.0	-	-	-	49.1
Peynir	Kurulu Kapasite (ton/gün)	6	4	15	10	6	4	7	-	52
	Üretim Miktarı (ton/gün)	1.2	-	-	0.5	-	0.4	-	-	2.1
	KKO (%)	20.0	-	-	5.0	-	10.0	-	-	11.7
Tereyağı	Kurulu Kapasite (ton/gün)	2.4	-	1	0.50	-	-	0.25	-	4.15
	Üretim Miktarı (ton/gün)	-	-	0.30	0.10	-	-	-	-	0.4
	KKO (%)	-	-	30.0	20.0	-	-	-	-	25
Dondurma	Kurulu Kapasite (ton/gün)	-	8	-	-	-	-	-	2	10
	Üretim Miktarı (ton/gün)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	KKO (%)	-	-	-	-	-	-	-	-	-

*KKO değerleri çalışan tesisler üzerinden hesaplanmıştır, ** Üretim izni olmayan tesis.

Süt Sektörüyle İlgili Diğer Tespitler

Tüketicilerin damak tadı alışkanlıkları ve hazır yoğurtlardaki zararlı katkı maddeleri algısı nedeniyle genellikle ambalajsız ve sitil olarak ifade edilen alüminyum bakaçlardaki yoğurtları tercih ettikleri belirlenmiştir. Köy yoğurdu olarak adlandırılan, sitil yoğurdunun büyük bir bölümünün kayıt dışı olarak bazı işletmelerde üretildiği tahmin edilmektedir. Tüketici taleplerini göz önünde bulunduran bazı tesislerin de

ambalajlı ve etiketli yoğurt üretimi yanında, sitil yoğurdu üretimi de yaptıkları belirlenmiştir. Bazı süt - süt ürünleri imalatı ve işleme tesisleri ile hayvancılık işletmeleri arasında geçmişe dayalı sıkıntılardan kaynaklı güven eksiliği yaşanması, üreticinin sütünü yakınındaki firmalara satmamasına, firmaların da işletmelerine uzak yerlerden süt temin etmelerine yol açmıştır. Bölgede özellikle süt sığırcılığı kooperatiflerinin büyük çoğunluğunun çeşitli nedenlerden dolayı üretim

dışı kalmaları ve büyük kapasiteli süt hayvancılığı işletmelerinin yetersizliğinin, süt temininde ciddi sorunlar yarattığı tespit edilmiştir. Süt üretiminin yoğun olduğu merkezlerde bile, soğutmalı süt toplama tanklarının ve düzenli bir süt toplama organizasyonunun olmadığı belirlenmiştir.

Yumurta Paketleme Tesisleri Varlığı ve Altyapı Durumu

Araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla Diyarbakır ili merkez Bağlar ilçesinde 4, Yenişehir, Bismil ve Silvan ilçelerinde birer adet olmak üzere toplam 7 adet yumurta

paketleme tesisi tespit edilmiştir. Yumurta paketleme tesislerinin 2'si kendi işletmelerinde ürettikleri yumurtaları paketleyerek pazara sunarken, 4 tesisin yumurtaları başka şehirlerden açık viyoller şeklinde satın alıp yumurtaları paketlemek suretiyle pazara sunduğu, bir tesisin ise yumurtaları alıp paketleme yapmadan sattığı belirlenmiştir. Yumurta paketleme tesislerinin toplam 119 - 650 m² arasında değişen kapalı alana sahip oldukları tespit edilmiştir. Tesislerin paketleme - ambalajlama, malzeme ve muhafaza deposu gibi kısımlardan oluştuğu saptanmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Yumurta paketleme tesislerinin alt yapı durumu

No	Paketleme Ünitesi Alanı (m ²)	Muhafaza Deposu Alanı (m ²)	Malzeme Deposu Alanı (m ²)	Toplam Alan (m ²)
1	55	55	4	119
2	100	65	3	168
3	100	20	3	123
4	90	30	2	122
5	110	60	5	175
6	300	300	50	650
7	300	100	20	420
Toplam	1 055	630	87	1 777

Yumurta Paketleme Tesislerinin Kurulu Kapasiteleri ve Kapasite Kullanım Oranları

Yapılan incelemelerde; mevcut 7 tesisin günlük olarak toplam 14 600 viyol (30'lu) yumurtayı

paketleme kapasitesine sahip olduğu, KKO'nun %35.96 düzeyinde gerçekleşerek günlük ortalama 5 250 viyol paketlemenin yapıldığı tespit edilmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Yumurta paketleme tesislerinin kurulu kapasiteleri ve kapasite kullanım oranları

No	Kurulu Kapasite (30'luk viyol, adet / gün)	Günlük Paketleme (30'luk viyol / gün)	Kapasite Kullanım Oranı (%)
1	3 000	400	13.3
2	5 000	2 500	50.0
3	1 000	600	60.0
4*	2 000	-	-
5	1 000	450	45.0
6	1 400	850	60.7
7	1 200	450	37.5
Toplam	14 600	5 250	35.96

* Paketleme yapılmadan satışa sunuluyor.

Paketleme Tesislerinin Yumurta Temin Yerleri

Yumurta paketleme tesislerinin 2'si kendi kümeslerinde ürettikleri yumurtaları paketleyip pazara sunarken, diğer tesislerin başta Elazığ olmak üzere

Mardin, Malatya, Konya, Kayseri, Afyon, Ankara ve Çorum illerinden yumurta alıp tesislerinde paketledikten sonra kendi markalarıyla pazara sundukları tespit edilmiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Paketleme tesislerinin yumurta temin yerleri

Yumurta Temin Yerleri									
No	Kendi üretimi	Mardin	Elazığ	Malatya	Ankara	Konya	Kayseri	Afyon	Çorum
1	X								
2			X	X	X	X	X	X	X
3			X			X		X	X
4			X			X		X	
5			X			X		X	X
6	X								
7		X							

Yumurta Paketleme Tesislerinin Temel Sorunları

Araştırma kapsamında yumurta paketleme işletmelerinin karşılaştıkları temel sorunlar ve bunların tesisler açısından önem derecesine göre dağılımları tespit edilmiştir. Hazırlanan ankette bulunan 12 adet soru işletme sahiplerine yöneltilmiş, elde edilen cevaplar değerlendirilerek analizleri yapılmış ve sonuçlar Çizelge 6'da verilmiştir. Haksız rekabet sorununun işletmelerin %85.7'si için en önemli sorun olduğu, %14.3'ü için ise ikinci sırada önem arz ettiği saptanmıştır. Nakliye fiyatlarının yüksek olması ve Diyarbakır'da yumurta üretiminin yetersiz olması kendi yumurta üretimleri olmayan ve yumurtayı farklı bölgelerdeki illerden temin eden işletmeler için en önemli sorun olduğu belirlenmiştir. Diyarbakır'da kendi kümeslerinde üretim yaparak satan işletmelerin, kendi mevcut yumurta üretimlerini yetersiz buldukları tespit edilmiştir. Tahsilat sorunu işletmelerin %57.1'i için 1.sırada, %28.6'sı için 2. sırada önemlilik arz ederken; %14.3'ü için sorun teşkil etmediği görülmüştür. Tüketicilerin bilinçsiz

olmasını işletmelerin %28.6'si için 1.sırada, %42.9'u için 2. sırada ve %28.6'sı için 3.sırada önemli sorun olarak gördükleri tespit edilmiştir. Tesislerin teknik altyapı yetersizliği ve ihracata yönelik bir çalışmanın yapılmamasını kendileri için sorun olmadığını belirten işletme sayısı 6 adet iken, 1 işletme bunun kendileri için 3. sırada bir sorun olduğunu ifade etmişlerdir.

İşletmelerin %42.9'u yanlış tarım politikalarının sanayiye yansımalarının 2. ve 3. düzeyde önemli olduğunu, %14.3'ü ise önemsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Gıda mevzuatı ve üretim izni almanın kendileri için 1. ve 3. düzeyde sorun teşkil ettiklerini belirten işletmelerin oranı %42.9 iken, bu sorunun kendileri için 2. sırada önemli bir sorun olduğunu ifade eden işletmelerin oranı %14.3 olarak tespit edilmiştir. İşletmelerin büyük çoğunluğu (%57.1) sermaye yetersizliği sorunu yaşamadıklarını, geriye kalan işletmelerin %28.6'sı bunun kendileri için düşük düzeyde sorun teşkil ettiğini, %14.3'ü ise önemli bir sorun olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Çizelge 6. Yumurta paketleme tesislerinin sorunlarının önem derecesine göre dağılımı

Karşılaşılan Sorunlar	Sorunun Önemlilik Düzeyi						Önemsiz	
	1. Sırada		2. Sırada		3. Sırada			
	F	%	F	%	F	%	F	%
Yumurta nakliye fiyatlarının yüksekliği	5	71.4	-	-	-	-	2	28.6
Yumurta alış fiyatlarının yüksek olması	1	14.3	2	28.6	1	14.3	3	42.9
Diyarbakır'da üretimin yetersiz olması	5	71.4	1	14.3	1	14.3	-	-
Yumurta satış fiyatlarının düşük olması	3	42.9	2	28.6	2	28.6	-	-
Haksız rekabet	6	85.7	1	14.3	-	-	-	-
Tahsilat sorunu	4	57.1	2	28.6	-	-	1	14.3
Tüketicilerin bilinçsiz olması	2	28.6	3	42.9	2	28.6	-	-
Sermaye yetersizliği	-	-	1	14.3	2	28.6	4	57.1
Tesisin teknik altyapı yetersizliği	-	-	-	-	1	14.3	6	85.7
İhracata dönük çalışmaların yapılamaması	-	-	-	-	1	14.3	6	85.7
Yanlış tarım politikalarının sanayiye yansımaları	-	-	3	42.9	3	42.9	1	14.3
Gıda mevzuatı ve izin sorunları	3	42.9	1	14.3	3	42.9	-	-

Yumurta İle İlgili Diğer Tespitler

Yumurta paketleme ve ambalajlama tesislerinin en büyük sorunlarının nakliye fiyatları olduğu, nakliye ücretinin yumurta temin edilen yerin uzaklığına bağlı olarak yumurta başına yaklaşık olarak 3-15 krş olduğu belirlenmiştir. Köy yumurtası, doğal yumurta veya organik yumurta isimlerinin hiçbir denetim ve sertifikasyon yapılmadan, kullanılmasıyla haksız rekabet yaratıldığı ve bunun pazar koşullarını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Merdiven altı üretim olarak ifade edilen kayıt dışı pazar uygulamalarının ciddi düzeyde haksız kazanç sağladığı ifade edilmiştir. Yumurta taşımacılığında zorunlu soğuk zincir uygulamasının kaldırılmasının merdiven altı üretimi artırdığı gözlemlenmiştir.

Diyarbakır'ın ekonomik kalkınmasında ve sosyal yapılanmasında önemli bir rol oynayan hayvancılık ve buna bağlı et ve et ürünleri sektörü, sadece Diyarbakır'da yaşayanları yakından ilgilendirmemekte, sektörde yaşanan olumsuzluklar sonucu yaşanan istihdam kayıpları kırsaldan kentlere plansız göçün gerçekleşmesine neden olarak, diğer alt bölgelerde yaşayanları da doğrudan etkilemektedir. Ancak yapılan analiz sonuçlarına

göre, Diyarbakır ilinde et ve et ürünleri sektörünün uluslararası rekabetçilik gücünün düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Mevcut koşullarda, sektördeki işletmelerin büyüme ve gelişme eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir. Bu çerçevede sektörde tam olarak oturmuş bir iş modeli ve sistemi mevcut değildir. Tam olarak sektörün omurgası ve büyüklüğü olgunlaşma noktasına henüz gelememiştir. Diyarbakır'da et ve süt ürünleri sektörlerinin kurumsallaşmış kümelenme yapılarının sifıra yakın, rekabetçilik güçlerinin de son derece zayıf olduğu, ayrıca tüm yerel paydaşlar bu sektörlerin geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır (Anonim, 2011). Yılmaz ve ark. (2015), Kars İl'indeki süt işleme tesislerinin üreticilerden beklentilerinin hijyen, soğuk süt üretimi ve hayvan sayısının artırılması; devletten beklentilerinin ise önem sırasına göre, soğuk süt üretimine ve süt sığırcılığına destek verilmesi (% 52.4), üreticilere süt üretimi konusunda eğitim verilmesi (% 28.6) ve kayıt dışı üretimle mücadele (% 19.0) olarak tespit etmişlerdir.

Et sektöründeki sanayi tesislerinin düşük kapasite kullanımı; hem hayvancılığımızdaki olumsuz

gelişmelerden dolayı kesimlik hayvan teminindeki güçlükten kaynaklandığı, hem de insanların satın alma güçleri ve tercihleri ile bağlantılı olarak oluşan kırmızı et taleplerinin yetersizliğinden kaynaklandığı, tüketilen etin %50'sinin kontrolsüz kesimler yoluyla elde edildiği belirtilmiştir (Ertuğrul, 2000). Üretim yapısının kırsal alanlarda yaşayanların gelirlerini yükseltecek ve istihdam olanaklarını artıracak biçimde düzenlenmesi gerektiği, tarımsal hammaddeleri işleyen sanayi kuruluşlarının hammadde kaynaklarına yakın yerlerde kurulmasının büyük kentlere göç hızını düşürecek etkili bir çözüm yolu olduğu belirtilmiştir (Ünlüoğlu, 1986). Diyarbakır'da faaliyet gösteren tüm sektörel oyuncuların AB sürecinde hijyen ve gıda güvenliği önlemleri konusunda bilgilendirilmesi ve donanımlı eğitimler tarafından (Yetiştirici Birlikleri, Kooperatifler, Ziraat Odaları, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Üniversite desteğiyle) eğitilmesi gerekmektedir (Demirbaş ve ark., 2005). Tarım ve sanayi kesimlerinin birbirinden bağımsız olarak modern yöntemlerle sürdürülmesinin mümkün olmadığı, bu sektörlerin üretimleriyle birbirini desteklemeleri gerekmektedir (Aydemir ve Pıçak, 2008). Diyarbakır'da artan bir ivmeyle gıda firmaları kurulmasının devam ettiği, GAP'ın tamamlanmasıyla beraber tarıma dayalı sanayinin de ilimizde gelişme potansiyelinin yüksek olduğu, ayrıca sınır ülkelerine yakınlığın getirdiği avantaj ve bu ülkelerle olan iyi ilişkiler, diğer sektörlerde olduğu gibi gıda sektöründe de önemli bir ihracat pazarının olduğu ifade edilmiştir (Deniz, 2010). Diyarbakır'ın ticaret ve sanayi geçmişinin tarım ve hayvancılığa ve bunlara dayalı sanayiye bağlı olduğu, sanayi siciline kayıtlı 342 işletme içinde %27'lik bir oran ile gıda ürünleri imalatının ilk sırada yer aldığı, sanayide çalışanların %18'inin gıda ürünleri imalatı yapan sektörlerde istihdam edildikleri belirtilmiştir. Hayvancılık ve gıda sektörlerine yönelik yatırım potansiyeli: et ve süt hayvancılığı, kanatlı kümes hayvanları yetiştiriciliği, ipek böcekçiliği, mezbaha, soğuk hava deposu, pastörize süt ve süt mamulleri, pastörize üzüm suyu, sirke ve pekmez üretim tesisi, ayçiçeği yağı üretim tesisi, gıda paketlenme şeklinde sıralanmaktadır (Anonim, 2013a, b).

SONUÇ

Sonuç olarak, Diyarbakır'da süt sektöründe hayvan başına alınan verim halen dünya standartlarının altında olup, çiğ süt üretimi gerek miktar gerekse kalite yönünden gelişmiş ülkelerin gerisinde bulunmaktadır. Genellikle, üreticiden toplanan çiğ süt, teknolojik bakımdan büyük farklılıklar arz eden tesislerde işlenmektedir. Öte yandan, hayvan ıslahı çalışmalarının yaygınlaştırılmasının yanı sıra yetiştiricilerin eğitilmesi ile hayvan başına verimin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, tarım endüstrisinin önemli alt dallarından birisi olan süt ve süt ürünleri sektörünün ülke genelinde yapılması ve yapısal sorunları Diyarbakır ili için yapılan bu analiz sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu projenin (TRC2/14/DFD/0022) desteklenmesindeki katkılarından dolayı Karacadağ Kalkınma Ajansı'na teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Anonim, 2011. Diyarbakır rekabetçilik ve kümelenme analizi raporu. Diyarbakır İli Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Uluslararası Rekabetçilik ve Makro Düzey Kümelenme Analizi, <http://www.vezirconsulting.com/diyarbakir-rekabetcilik-ve-kumelenme-analizi>. (Erişim tarihi: 10.08.2015).
- Anonim, 2013a. Türkiye tarım sektörü raporu, 2013. Türkiye Odalar Birliği Yayını. <http://www.Tobb.org.tr>. (Erişim tarihi: 11.08.2015).
- Anonim, 2013b. 81 İl sanayi durum raporu. Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, Ankara. <http://www.sanayi.gov.tr/Files/.../81-il-sanayi-durum-raporu-27122013092121.pdf>. (Erişim tarihi: 12.09.2015).
- Anonim, 2015. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verileri (TUIK). <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/DIYARBAKIR.pdf>. (Erişim tarihi: 12.08.2015).
- Aydemir C, Pıçak M, 2008. Ekonomik gelişme sürecinde tarım-sanayi ilişkilerinin sektörler arası bütünleşmeye etkileri. D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 10: 129-147.
- Demirbaş N, Armağan G, Koç A, Çukur F, 2005. AB sürecindeki Türkiye'de süt ve süt ürünleri sanayisinde kalite ve gıda güvenliğinin sağlanmasına süt hayvancılığı sektörünün uyum düzeyi, KalDer Forum, 25: 65-70.
- Deniz H, 2010. Diyarbakır ili sanayi raporu, Karacadağ Kalkınma Ajansı. <http://www.karacadağ.org.tr/arastirma-raporlari-detay.asp?SayfaId=113>. (Erişim tarihi: 10.09.2015).

- Ertuğrul E, 2000. Sektörel araştırmalar, et ve et ürünleri, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. SA/00-3-6, Araştırma Müdürlüğü, TKB Matbaası, Ankara. 84s.
- Fisunoğlu M, 2012. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarıma dayalı sanayiler, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 2012/31. <http://www.tek.org.tr>. (Erişim tarihi: 11.09.2015).
- Genç Ö, 2003. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ekonomik ve sosyal durum raporu. Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, <http://www.tkb.com.tr>, (Erişim tarihi: 11.08.2015).
- STB, 2010. "OSB Bilgi Sitesi", Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Erişim: <http://www.osbbs.osbuk.org.tr>, (Erişim tarihi: 11.08.2015).
- SPSS 2006. SPSS Base 15.0 for Windows User's Guide SPSS Inc. Chicago IL. 179p.
- Ünlüoğlu Ü, 1986. Tarıma dayalı sanayileşmenin Türkiye sanayileşmesindeki yeri, Anadolu Üniversitesi SBE (Basılmamış), Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz İ, Karadař K, Sarı M, Kaygısız A, 2015. Kars yöresindeki süt işleme tesislerinin mevcut durumu ve bazı üretim özelliklerinin belirlenmesi. İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5(3): 77 - 82.